

Chronicon

GENERALIA

Au cours des années 1979-1980, parut à Paris, éd. Flammarion, un grand travail, superbement illustré, sous le titre général *Les Ordres religieux. La vie et l'art*. Sous la direction générale du prof. G.L. Le Bras. L'ouvrage est édité en deux tomes. Dom M. COCHERIL, O.S.B., y traite (t. II, pp. 7-137) des Ordres canoniaux. L'ordre de Prémontré y occupe une large place. En particulier, l'illustration remarquable des textes imprimés mérite pleinement d'être signalée, pour sa documentation et sa splendeur. (J.B.V.)

PARTICULARIA

Altenberg (Solms)

H. DACHSEL, *Vom Leben und Wirken der Gertrud von Altenberg*, in *Heimat im Bild*, Beilage zum *Gießener Anzeiger*, 20. Woche, Gießen 1980, S. 2f. (L.H.)

O. GROSSMANN, *Unsere liebe Frau vom Altenberg*, in *Heimat an Lahn und Dill*, Beilage zur *Wetzlarer Neue Zeitung*, Wetzlar Dezember 1980, S. 1f. (L.H.)

Antwerpen, Hl. Sacrament

In het jaar 1649 vestigden zich 4 zusters Norbertinessen te Antwerpen, IJzer-Waghe; ze maakten voorheen deel uit van de gemeenschap van Oosterhout, tijdelijk uiteengegaan ten gevolge van politieke omstandigheden. Te Antwerpen toegekomen en er zich gevestigd hebbend, ging het hun aldaar niet steeds voor de wind. Bouwwerken brachten hen tot zeer zware moeilijkheden. Toen deze bekend geraakten kwam er een positieve oplossing voor de Zusters van het hl. Sacrament, zoals ze genoemd werden vanwege het schepencollege van de stad; waarbij de confraters van de Sint-Michielsabdij zich niet onbetuigd lieten. In het jaar 1783 werd het klooster afgeschaft door Jozef II. Tijdens het Frans bewind werd, in het jaar 1797, de ganse inboedel verkocht; later werd de kerk tot magazijn omvormd. Op onze dagen zijn de overblijfselen ervan in compleet verval geraakt. Zie: B. GOOVAERTS-P. SCHEPENS, *Antwerpse Steegjes en Godshuizen*. Uitg. De Vlijt, Antwerpen, 1981, blz. 74-78. (E.F.D.).

Antwerpen, St. Michiels

In 1981 verscheen bij de Kempische Boekhandel, Retie, een werk van M. LEUNEN, *De Noordhoek-Geschiedenis*. Met meer dan 500 foto's met sober uitgebreide geschiedkundige kommentaar. Op bl. 19 (met foto) is er sprake over het Withof van Hoogstraten; deze bouw van Hoogstraten dankt zijn benaming aan de Witheren van de St. Michielsabdij van Antwerpen, die tot in 1810 de kerk van de parochie Minderhout bedienden. Reeds in 1295 staat deze pastorie vermeld. In 1581 werd zij door de Geuzen vernield. In 1661 verbouwd, in 1794 onteigend; verkocht in 1799, was ze een pottenbakkerij van 1813 tot 1815. Tot 1865 woonde er een onderpastoor J. Lievens, daarna bestemd tot buitenverblijf van Dr. Van de Corput, uit Brussel. Van 1892 tot 1970 was daar het buitengoed van het Klein Seminarie. In 1974 werd het Withof gerestaureerd door architect Y. Van Bemde, de huidige eigenaar en bewoner. — Bl. 126v (met foto): Meer: de oude pastorie. Dit enorme gebouw werd zeker niet gebouwd als pastorie. Wel hebben hier gedurende vele jaren de parochieherders hun intrek genomen. Naast een kapel, waarin de H. Mis werd opgedragen, had men er ook een ruime, «bisschoppelijke» zaal. Tijdens de franse overheersing werd het geheel in 1799 publiek verkocht. Hierbij beschreef de aanplakbrief het volgende: «Huis met 2 keukens, een houtlogie, drie kabinetten, een stal, een bornput, acht benedenkamers, drie bovenkamers en een hof, inhoudende 35 roeden, samen geschat te zijn 14000 fr.». Na de vernieling rond 1828 werd een nieuwe pastorie gebouwd in 1841. De aloude verblijfplaats van Beek, waar eeuwenlang Norbertijnen of Witheren verbleven, was rond de eeuwwisseling eigendom van Vincent van Hoeck en werd bewoond door Bert Govers. De enige foto die nog te vinden was, toont rechts een deel van het oude gebouw; (slachthuis en washuis). Thans vinden we hier nog een stalletje (vroeger bakhuis?) en een waterput. Veearts J. Haseldonckx is de huidige eigenaar. (E.F.D.)

Arnstein

London, British Library, Harley MS 3052, twelfth century, from the Premonstratentian Abbey of Arnstein on the Lahn, contains Gregory the Great's *Moralia*, plus *supplementa*. Among the latter is a text inscribed *Anselmus L gratia Dei gratia* (sic) *Lucensis episcopus Wiberto prevaricatori antichristo*. A discussion of this text is presented by Robert SOMERVILLE, *Bulletin of Medieval Canon Law*, New Series, 10 (1980) 1-13, where it is suggested that the item comprises the hitherto lost first letter from Bishop Anselm of Lucca (1086) to the antipope Clement III (Wibert of Ravenna) — see in *Monumenta Germaniae historica, Libelli de lite*, 1.520, lines 24-25. (A.L.G.)

Berg Sion (Schweiz)

In der schweizer Wochen-Illustrierten *Sonntag* (Nr. 40, Olten, 30. September 1981, S. 30-35) erschien ein Bildbericht von Bruno FRÖHLICH

und Jolanda SIMONS unter dem Titel *Oase des Friedens*. Mit 14 Abbildungen und einem Reportagetext wird das Leben der Schwestern im Kloster Berg Sion vorgestellt. (L.H.)

Berne

Het interieur van de abdijkerk van Berne is verrijkt met vijf levensgrote houten beelden van Maria, Catharina, Barbara, Herman Jozef (oorspronkelijk Antonius van Padua) en Sebastiaan. Deze beelden zijn uitmuntend gesneden in neo-barok stijl van ca. 1850 — dat van Maria is wellicht 50 jaar ouder — door een Zuidnederlandse kunstenaar (Antwerpen?) en sierden aanvankelijk de in 1839-1840 gebouwde waterstaatskerk van St. Servatius in het buurdorp Schijndel, waar zich nog een Antwerpse gebeeldhouwde preekstoel van het midden van de vorige eeuw bevindt. De Abdij van Berne verwierf deze 5 beelden samen met nog een beeld van Augustinus (eerder een Ambrosius) omstreeks 1925. Het zestal beelden werd nadien van zijn witte verflaag ontdaan, ten dele van andere attributen voorzien, en kwam verspreid te staan in de gebouwen van het klooster en het gymnasium. Na een degelijke en vakkundige restauratie door br. Evermodus van Overveld van de abdij Tongerlo staat nu de reeks van 5 genoemde heiligenbeelden opgesteld in de zijbeuken van de abdijkerk, terwijl het beeld van St. Augustinus in de pandgang is gebleven. (H.v.B.)

Bois-Seigneur-Isaac

In een uitvoerig en grondig artikel bestudeerden R. DE KEYSER en D. VAN DEN AUWEELE, *Le prieuré de Notre-Dame à Bois-Seigneur-Isaac*, in *Recht en instellingen in de oude Nederlanden tijdens de Middeleeuwen en de Nieuwe Tijd. Liber amicorum Jan Buntinx*, Leuven, 1981, blz. 227-255. Het juridisch statuut voor en na de stichting wordt behandeld, alsook het immuniteits- en het dode-handsrecht. (W.M.G.)

Brandenburg

In der DDR-Zeitung *Neue Zeit* (Berlin-Ost, 37. Jg., Nr. 247 vom 20. Okt. 1981) berichtet K. BRUSKE über die alten Paramente des Brandenburger Domschatzes unter dem Titel *Kaseln in leuchtenden Farben und mit reichen Stickereien*. Zur Zeit wird das Brandenburger Fasten- und Hungertuch, eine spätromanische Weißstickerei von 4,40 × 2,20 Meter Größe, einer gründlichen Restaurierung unterzogen. (L.H.)

Brunnenburg

Günter und Ingrid MAAG, *Die Gebäude des Klausurbezirks des ehemaligen Klosters Brunnenburg an der Lahn*, 3. Teil mit 5 Abbildungen im Text und Faltblatt VI in *Nassauische Annalen*, Bd. 92, Wiesbaden 1981, S. 42-59. Vergleiche dazu *Anal. Praem.* LVI (1980), S. 137. (L.H.)

Cambrai

De studie van de Kamerijkse kanselarij is van uitzonderlijk belang voor de beoordeling van verscheidene belangrijke premonstratenzerorkonden. Een gefundeerd oordeel over deze akten is immers slechts mogelijk door iemand die over voldoende documentatiemateriaal beschikt om de kanselarijgebruiken gedurende een langere periode te volgen. De specialist van de Kamerijkse kanselarij tot 1130 is sedert jaren Prof. Dr. Erik VAN MINGROOT, die zopas weerom een grondig overzicht publiceerde, getiteld: *Kanzlei, Jurisdiktion und Verwaltung im Bistum Kammerich (Cambrai, 1057-1130)*, in *Recht en instellingen in de oude Nederlanden tijdens de Middeleeuwen en de Nieuwe Tijd. Liber amicorum Jan Buntinx*, Leuven, 1981, blz. 1-26. (W.M.G.)

C.E.R.P.

Les 19 et 20 septembre 1981 s'est tenue à Paris la réunion du CERP (Cercle d'Études et de Recherches prémontrées): quinze participants. Après une visite au cabinet des Estampes de la Bibliothèque nationale où se trouvent de nombreuses gravures concernant l'Ordre et au musée Carnavalet où l'on peut voir des boiseries provenant du collège Prémontré de la rue Hautefeuille (les conservateurs nous ont accueillis avec beaucoup de bienveillance), les travaux ont eu lieu au Cénacle de l'avenue de Breteuil. Ils portaient sur les scriptoria et les bibliothèques prémontrés. Mlle Plouvier a montré la décoration de nombreuses bibliothèques; le Dr. Fournée a fait l'histoire de la bibliothèque de Belle-Etoile, encore en vrac dans les greniers de la mairie Domfront; Mlle Steger a étudié celle d'Etival; M. Philippe Bonnet a parlé de l'organisation des bibliothèques dans les abbayes reconstruites au XVIIIe siècle; le P. Petit (Mondaye) de l'influence du pape Grégoire VIII sur la langue écrite dans nos scriptoria. Réunion intéressante et cordiale. Le nombre de participants n'atteignait pas le quorum voulu pour le renouvellement du bureau. (F.P.).

Circaria Brabantica

Prof. em. E. LOUSSE, *De Staten van Brabant tot het einde van de 15de eeuw. Contributie en Convocatie van de Prelaten*, in *Recht en instellingen in de oude Nederlanden tijdens de Middeleeuwen en de Nieuwe Tijd. Liber amicorum Jan Buntinx*, Leuven, 1981, blz. 211-225, behandelt de juridische grondslagen van de standenvertegenwoordiging en de *libertas ecclesiastica*. (W.M.G.)

Circaria Saxoniae

W. SCHADENDORF, *Kirchen und Kloster in der Provinz Sachsen und Anhalt* (aus der Reihe *Dome, Kirche, Klöster*, BD. XIX. Frankfurt, 1966. Der Präm. Orden, dessen *Circaria Saxoniae* in dieser Gegend

eine so grosse Rolle gespielt hat, wird in diesem Buch, Seite 18/19 etwas zu wenig gewürdigt. Die Bilder sind sehr gut, doch hatten die Prämonstratenser mehr Abbildungen — als 3 von 89 — verdient. Es fehlen Aussenansichten von Leitzkau, Quedlinburg und vor allem von Magdeburg St. Marien. Die überragende Bedeutung der Klösterkirche von Jerichow wird eingehend gewürdigt. Die «oberitalienischen Formen» dieses Baus kamen — wie der Autor weiss — dadurch zustande, dass der zuständige Bischof Anselm von Habelberg später Exarch von Ravenna wurde, und wahrscheinlich von dort erfahrene Bauleute geschickt hat. (N.B.).

Cockersand

Une abbaye de l'Ordre de Prémontré existait jadis à Lancaster, Cockersand. Elle fut supprimée par le gouvernement du pays en 1539. Des données sur l'histoire postérieure de cette abbaye sont exposées dans un livre de MAZION E. McCINTOCK, B.A. *Lancaster Priory. The Church of the Blessed Mary of Lancaster*. Ed. Pitkin Pictorials Ltd, 11 Wyfold Road, London SW6 GS4, 1980. Au cours des dernières années, les bâtiments (en particulier, l'église) furent restaurés. (E.F.D.).

Etival (Stivagium). — Ep. Louys

Nous avons signalé récemment dans *Analecta Praem.* (t. LVII, 1981, p. 123), que l'abbé prémontré d'Etival (1663-1682) de la Stricte Observance de Lorraine fut un des grands inspirateurs et animateurs des Sœurs Bénédictines du Saint-Sacrement. Une lettre du 30 octobre 1981, envoyée de la part des Sœurs dites de Rouen, 14, rue bourg l'Abbé, 14, nous communique des données ultérieurs à ce sujet. Notamment: «Selon le livre des Professions du monastère de Nancy (H 1401, arch. Dép. de Nancy), le Père abbé d'Etival, Epiphane Louys, procédait aux examens de profession des novices du Monastère Notre-Dame de Consolation. Nous avons retrouvé le livre des Professions qui nous prouve ce fait, mais malheureusement nous n'avons pas celui des examens. Le P. Epiphane était au monastère des Sœurs de Nancy le jour de la Toussaint, 1670, pour la profession d'une moniale». (J.B.V.)

Filips van Harveng

De opvattingen van Filips van Harveng over *auctoritas* en gehoorzaamheid als door God gewilde wereldorde (*De institutione clericorum*, V, 1, P.L. 203, kol. 841 BC) worden uiteengezet door Nikolaus HAERING, *Auctoritas in der sozialen und intellektuellen Struktur des zwölften Jahrhunderts*, in *Soziale Ordnungen im Selbstverständnis des Mittelalters*, dl. II, uitg. A. ZIMMERMANN, Berlin, New York, 1980, blz. 519. (W.M.G.)

Füssenich (Zülpich)

Hans J. DOMSTA, *Geschichte der Fürsten von Merode im Mittelalter*, Band II, Düren 1981, weist S. 359f und 488f hin auf Vereinbarungen zwischen Anton von Merode und dem Kloster Füssenich von 1487 und 1490 über Einkünfte in Sievernich bei Vettweiß (wegen dessen Tochter Heilwig). (L.H.)

Frigolet

L'Abbaye de Saint-Michel de Frigolet pour vous, par Philippe BRUNETIERE avec illustrations de Pierre-Louis SUET. Ce livre qui court est édité par GES/IDEE, 10 Place des Châtaignes. Avignon. Le papier est fort beau, la typographie lumineuse. Le livre (broché) se vend 75 francs.

Telle est, presque mot pour mot, suivant La Bruyère, la meilleure formule pour annoncer la parution d'un ouvrage. Mais l'immortel auteur des *Caractères* ajoute, à l'intention du «nouvelliste» responsable: «Sa folie est de vouloir faire la critique» du livre. Sentence décisive! De cette «folie», nous garde le Ciel!

Pourtant c'est de la Provence, de la Montagnette, de Frigolet qu'il est ici question. En feuilletant l'ouvrage, comment ne pas entendre la voix de Mistral, vigilant et consciencieux explorateur du passé provençal? De plus, poète de génie, plus éloquemment que tous les autres écrivains, il a su «orchestrer toutes les voix de son pays» (P. Guth) et mieux que quiconque, dans ses «Mémoires et récits», il a parlé de la Montagnette et de Frigolet où il avait vécu. Plus que les autres artistes, il a eu «du phosphore au bout des doigts», selon l'expression de Joubert, et plus éclatant, pour lui, a brillé ce fameux soleil, «sans qui les choses ne seraient que ce qu'elles sont».

Ce «phosphore» et le soleil, voilà les deux coupables qui ont transformé nos deux auteurs en poètes.

Suivons-les. Le feu vert est donné par une savante préface, porche dressé en style flamboyant. Dès l'abord, nos cicérones ne cachent pas leurs intentions poétiques: typographie insolite, évocatrice de «calligrammes» surréalistes; néologismes d'une préciosité appuyée, à cent lieues du «style omnibus».

Alors comment s'étonner de leur jeu? Légers, là où Dom Chantelou, historien de Montmajour, refuse, en bon mauriste, d'admettre «des traditions tardives qu'aucun document ne confirme», eux, ils passent à pieds joints, en bousculant la chronologie aux semelles de plomb.

Or l'abbaye de Frigolet est composée de deux sortes d'édifices: les uns datent du moyen-âge (XI-XII S.) Tels la chapelle dédiée à Saint-Michel et celle sous le vocable de Notre Dame, le cloître, la salle capitulaire; les autres sont du siècle dernier; le plus remarquable est l'église abbatiale.

Les premiers cités sont de style roman — celui de la «méditation», selon S. Bernard —. Dépouillés, austères, en parfaite harmonie avec le caractère «sauvage et désertique» de la Montagnette. C'est pour tempérer

la rudesse effrayante du lieu que, paraît-il, fut choisi, comme protecteur, l'archange vainqueur des démons et des autres maux affligeant le peuple chrétien. (Catholicisme S. Michel-Iconographie, col. 93-96 — Mistral: op. cit. 1905, p. 50) Patronage si efficace, assurent nos guides, que «voguent des vagues de pèlerins» et surgit la chapelle de la Vierge. Edifiée par qui? A quelle date? Pourquoi? Ils ne répondent pas; ils nous entraînent à leur suite.

Et nous arrivons à l'église «moderne». Elle se dresse dans le «style de l'élan» (Daniel-Rops). Style néo-gothique, voulu par l'architecte, parce qu'il fut celui de l'époque (XIII S.) où resplendit l'Ordre de Prémontré et aussi parceque... telle était vers 1860, la «mode» lancée par Viollet-le-Duc. Le monument ne manque pas d'allure. Le guide Michelin de Provence lui accorde un brevet de «décoration luxueuse». Pour le décrire, nos auteurs prodiguent les richesses de leur «boîte à couleurs», comme dit André Roussin. En quarante pages, ils exaltent jusqu'aux moindres détails dont la justification se lirait dans les dictionnaires de symbolique ou d'iconographie. Hélas! Dans cette masse d'érudition artistique a été submergée l'humble chapelle de Notre Dame.

Ce naufrage, renouvelé ici ou là, n'est pas sans excuses. Comme le proclame la sagesse des nations: «D'abord vivre!...» Les vestiges du moyen-âge auraient triomphé des invasions, des guerres, des pestes, des caprices de la commende papale ou royale, de l'instabilité des moines ou des ermites, si les nécessités de la vie n'avaient contraint les occupants à modifier les constructions pour les adapter aux exigences du moment. Devant le «présent» qui se bâtissait, sous ses yeux, Mistral rêvait au passé qui l'avait enchanté: «O Arômes!, écrivait-il, O clarté! O délices! O mirages! O paix de la nature douce! Quels espaces de bonheur, de rêves paradisiaques, vous avez ouverts sur ma vie d'enfant!» (Mémoires et récits: chap. 5)

Ces suavités célestes, réputées «palestiniennes», ne sont-elles pas celles que recherchent encore les visiteurs («touristes» plus que «pèlerins») qui ont lu, ici et là, «Lieu de calme et de recueillement»? Car, malgré les légendes inventées par Daudet, Tarascon n'est pas «toute la Provence». Vit encore et toujours la Provence «mystique», célébrée par Bremond et la préface du volume. Son âme palpète dans la vie de l'abbaye. Sur les pas du Musset des «Poésies nouvelles», nos deux poètes ont voulu la chanter. Mais «l'essentiel est invisible»; d'où le paradoxe des mystiques: «Ferme les yeux et tu verras». (E.B.)

Gödöllő

Our confrere, Professor Astrik L. Gabriel, Corresponding Member of the French and Bavarian Academies of Sciences, at the invitation of Charles Samaran, Dean of the French Academy of Sciences, gave an illustrated lecture on September 19, 1981 at the meeting of the International Committee of Paleography in the Bavarian Academy of Sciences, Munich, Federal Republic of Germany. His address was

entitled «The Illustrated Initials of the IXth Century Bobbio Manuscripts in the Ambrosiana Library in Milano».

Our confrere, A.L. Gabriel, recently published a study in Poland on *The International Relations Between the University of Paris and the University of Cracow in the XVth Century*. Poznan, *Commentationes* 25 (1980) [1981], pp. 37-63. (J.B.V.)

Grimbergen

Ten jare 1819 (toen de abdij van Grimbergen was afgeschaft door de Franse bezetting, nam een cfr. van Grimbergen, J. Luckx, pastoor van het gasthuis te Asse, het besluit een nieuwe godvruchtige vereniging op te richten. Met die intentie werd een briefwisseling met het bestuur van het aartsbisdom gehouden. Dokumenten daaromtrent worden nog bewaard in het archief van het aartsbisdom Mechelen, zoals we vernemen uit een bijdrage van C. VAN DE WIEL, *Documenta augustiniana belgica (1254-1952)*, in *Augustiniana*, 1980, t. XXX, bl. 301 (dokument 3). (J.B.V.);

A l'occasion du 900ième anniversaire de la naissance de St. Norbert, un article a paru dans un hebdomadaire religieux en Pologne de la main de Mr. Lucien Even sur l'abbaye prémontrée de Grimbergen et son rayonnement spirituel et culturel au fil des siècles. Le but principal de cet article est de donner au lecteur polonais la possibilité de faire connaissance avec l'Ordre de Prémontré et de le confronter avec notre spiritualité et nos tâches apostoliques qui nous sont propres. Paru en polonais: Lucien EVEN: «*A l'occasion du 9e centenaire de la naissance de St. Norbert*», *Za I Przeciw*, Warszawa, 11. X. 1981, n° 41/1281, p. 9). (J.P.G.)

Haarlem

In de stad Haarlem zijn de norbertijnen precies een eeuw lang gevestigd geweest, namelijk van 1479, toen een vroeger franciscanen-klooster door toedoen van de abdij Mariënweerd naar de Orde van Prémontré overging, tot het jaar 1579, toen de Staten van Holland hun eerder genomen besluit uitvoerden door de kloostergebouwen aan de stad Haarlem te schenken. De gebouwen werden een paar jaar later verkocht. Op het terrein van het vroegere klooster verrees in 1614 een Lutherse kerk, die thans nog bestaat.

Het gering aantal kloosterlingen van het Haarlemse convent bezorgde de abten van Mariënweerd en Berne in de eeuw van zijn bestaan de nodige zorgen. Omdat de visitaties van de abten uit die abdijen op de duur niet hielpen, wilde de vroedschap van Haarlem de goederen van het klooster in 1531 overdragen aan het Sint-Elizabets-Gasthuis om ze tot een pesthuis in te richten. Maar vrijwel tot de laatste dagen van het klooster bleef men over de overdracht in processen gewikkeld. Wat er van het verleden van het klooster bekend is, werd door TH. A. FAFIÉ, *De proosdij Sint-Anthonisboomgaard te Haarlem* (Berne, jaargang 35, 1982,

blz. 11-16) vollediger en beter gedocumenteerd bijeengebracht dan in vroegere studies ooit het geval was. (A.v.d.H.)

Heinsberg

Hans J. DOMSTA, *Geschichte der Fürsten von Merode im Mittelalter*, Band II, Düren 1981, zählt S. 492f vier Anniversarien von solchen Mitgliedern der Familie Merode auf, die dem Kloster Stiftungen gemacht hatten. (L.H.)

Heilissem

Hans J. DOMSTA, *Geschichte der Fürsten von Merode im Mittelalter*, Band II, Düren 1981, berichtet S. 320 über die Übertragung von Besitzrechten an der Mühle zu Pellaines durch den Abt von Heylissem im Jahre 1251 an den Herzog von Brabant. Näheres dazu in H.J. DOMSTA, *Het goederenbezit der prinsen van Merode in de 15de eeuw in Brabant*, in: *Bijdragen tot de geschiedenis van het aloude hertogdom Brabant*, Band 53 (1970), S. 136f, 144 und 147f. (L.H.)

Knechtsteden (Dormagen)

Hans J. DOMSTA, *Geschichte der Fürsten von Merode im Mittelalter*, Band II, Düren 1981. Yburg von Vlatten schenkt 1456 der Abtei Knechtsteden eine Erbrente in der Herrschaft Neurath, wofür in der Magdalenenkapelle auf dem Knechtstedener Friedhof täglich eine Messe gelesen werden soll. Die Zahlung dieser Rente wird 1541 und 1700 neu geregelt (S. 301 u. 496f). Abt und Konvent von Knechtsteden pachten 1484 Ackerland im Frimmersdorfer Feld von Gerhard Scheiffart von Merode (S. 99). (L.H.)

Kortenbos

In het boek: *De Hasseltse Virga Jesse en haar kerk*, uitgave van het Comité Zevenjaarlijkse Virga-Jesse-feesten, Hasselt, 1981, geeft J. ARRAS, in het artikel: *De Virga-Jesse op oude prenten*, op bl. 41-42, een vergelijking met de «Kortenbosprent» van P.F. MILIS, ca 1850. Het betreft een mirakelprent voor Onze-Lieve-Vrouw van Kortenbos, die in haar opzet vergelijkbaar is met de Virga-Jesseprent van Hasselt. Deze laatste heeft duidelijk model gestaan voor de prent van Kortenbos, maar toch wordt, in vergelijking met de Virga-Jesse, de Liebevrouw hier afgebeeld in spiegelbeeld, dus met het kind op de linkerarm en de scepter in de rechterhand. Men heeft de «vergissing» bemerkt en de madonna vervangen door een andere Liebevrouw, ditmaal die van Kortenbos, met het kind op de rechterarm. Daarbij werd evenwel de oorspronkelijke lithografische steen opnieuw gebruikt, zodat op een aantal Kortenbosprenten de twee Liebevrouwen duidelijk boven elkaar te zien zijn. Daarom werd ditmaal op een terdege gezuiverde steen de Liebevrouw van Kortenbos gelithografeerd door J. Schoonjans. (G.S.)

Langwaden (Grevenbroich)

L. HORSTKÖTTER, *Winand Kayser stiftet 1825 ein Jahrgedächtnis in Wevelinghoven*, in *Almanach für den Kreis Neuss* 1982, S. 106-110, Verlag der Gesellschaft für Buchdruckerei Neuss. Der Knechtstedener Prämonstratenser W. Kayser gab 40 Berliner Taler zur Dotation einer Meßstiftung für die verstorbenen Geistlichen des ehemaligen Klosters Langwaden, das in der Pfarrei St. Martinus zu Wevelinghoven gelegen war. (J.B.V.)

Ninove

In 1968 startte Dr. J.K. STEPPE, professor aan de K.U.L., (Katholieke Universiteit Leuven) in het raam van het Departement Archeologie en Kunstwetenschap, met het *Archivum artis Lovaniense*. Het stelde zich tot doel het stimuleren en centraliseren van de studie van de oude Vlaamse kunst in de Zuidelijke Nederlanden en in Spanje. Naar aanleiding van zijn emeritaat als professor op 10 oktober 1978, wordt hem nu door de Afdeling Middeleeuwen Moderne Tijden en Hedendaags Tijdperk van de K.U.L. een huldeboek aangeboden: *Bijdragen tot de geschiedenis van de kunst der Nederlanden*. Uitgeverij Peeters, Leuven 1981. Daarin vinden we op bl. 357-387 van de hand van Willem BERGÉ een artikel: *De iconografie van de voormalige abdijkerk te Ninove*. Acht afbeeldingen illustreren het artikel. Als bron dienen *Dagboek 6* van abt Ferdinand De Moor (1685-1698) en vooral *Dagboek 7* van abt Ferdinand Van der Haeghen (1718-1754) bewaard in het Rijksarchief te Gent. Achtereenvolgens beschrijft hij met kennis van zaken en in detail het hoogaltaar, de koorbanken, de houten lezenaar, de tweebeeldengroepen der koorafsluiting, het orgelfront en het portaal, de communiebank, de zijaltaren, de herdenkingsmonumenten, de koorlezenaar, de biechtstoelen, de wanddecoraties der zijbeuken, de preekstoel (in 1807 verkocht aan de collegiale kerk van Sint-Pieter te Leuven) en de altaren in het transept.

In zijn geheel beschouwd is de iconografie in de kerk een goed voorbeeld van een Zuidnederlandse kerk in het licht van de Contra-reformatie en in de strijd tegen het Jansenisme.

Een kleine rectificatie. Met S. Fredericus (bl. 366) door schrijver geïdentificeerd als bisschop van Utrecht, in 838 overleden als martelaar, zal wel bedoeld zijn: Fridericus, uit Hallum, stichter en abt van de praemonstratenzerabdij Mariëngaarde, Friesland, ten noorden van Leeuwarden. Hij overleed in 1175. Zijn gebeente werd na de Hervorming in 1614 overgebracht naar de abdij van Bonne-Espérance (Vellereille-les-Brayeux) in Henegouwen, en in 1938 naar de abdij van Leffe-Dinant. (G.S.)

Het Rijksarchief Gent verwierf in 1980 de microfilm van een ontvang-boek van deze abdij uit de 2de helft van de 18de eeuw. Het origineel

bevindt zich in privé bezit. Aldus het *Jaarverslag 1980* van het Algemeen Rijksarchief en Rijksarchief in de Provinciën, Brussel, 1981, blz. 84. (W.M.G.)

Norbertus

De verhandeling van Jan LAMPO, *De Antwerpse ketters. Een bijdrage tot de studie van de middeleeuwse ketterijen in de Nederlanden*, reeds vermeld in dit tijdschrift, 1981, LVII, blz. 262, werd nu volledig uitgegeven in het *Tijdschrift voor de studie van de Verlichting*, 1979, VII, nr. 2-4, blz. 161-264. (W.M.G.)

Park

In het *Chronicon* van dit tijdschrift, (LVII, 1981, blz. 145) gaven we een nota weer waaruit blijkt dat de abdij van Park speciaal in aanmerking komt in verband met handschriften van werken van de gelukz. Jan Ruusbroec, waarvan, in 1981, de zeshonderste verjaring wordt herdacht van zijn zalig overlijden. Ter gelegenheid van deze verjaring publiceerde het maandschrift: *Vlaanderen*, 1981, XXX, een speciale aflevering, geheel gewijd aan Ruusbroec's leven en werken. J. DECHAMPS schrijft erin een bijdrage: *De handschriftelijke verspreiding van Ruusbroecs werken (l.c., blz. 171-175)*. Interessante gegevens vinden we daar over hetgeen te Park gedaan werd voor de verspreiding, vooral de vertaling, van werken van Ruusbroec. We lezen dat een premonstratenzer van Park twee werken van Ruusbroec uit het Nederlands vertaalde in het Latijn. Onder de titel: *De quatuor tentationibus* en *De unione amantis animae cum Deo*. Deze laatste vertaling is onlangs teruggevonden in een handschrift berustend te Luik, Bibliothèque publique A. Minon, 6 N 17. (J.B.V.).

In het negende deel van het *Nationaal Biografisch Woordenboek*, Brussel, 1981, kol. 444-451, verscheen een grondig artikel van de hand van Norbert J. WEYNS O. Praem. over onze geleerde konfrater Arnold Edward (Andreas) van Lantschoot, wiens leven en wetenschappelijke werkzaamheid slechts door weinigen was gekend. (W.M.G.)

Postel

In *Eigen Schoon en De Brabander*, 64e jg., n 10-11-12, 1981, krijgen we van de hand van W.M. GRAUWEN, twee bijdragen. De eerste, bl. 413-417: *Het Vlugschrift van «Pro aris et focis» van 14 augustus 1789*, geeft uitleg over dit geheim genootschap dat slechts een kortstondig bestaan kende (april-mei tot 17 oktober 1789), en tot doel had de opstand te organiseren en een leger van patriotten samen te brengen. In dat genootschap lag de oorsprong van de Brabantse Omwenteling. In Bijlage volgt dan de tekst van het *Vlugschrift*, geplaatst naast een andere versie bewaard in het Algemeen Rijksarchief.

Het tweede, bl. 418-419: *De Kartuizers van Scheut en de borduurkunst* kan enig belang hebben voor de geschiedenis en van de kartuizers en van de borduurkunst. (G.S.)

Rommersdorf (Neuwied)

A. MEINHARDT, *Der Heddesdorfer Pfingstritt zu Neuwied*, in *Lebendiges Rheinland-Pfalz*, Zeitschrift für Kultur und Geschichte, hrsg. v. d. Landesbank Rheinland-Pfalz, Mainz, Bd. 17 (1980), S. 97-100. Dieser Ritt führt zum Kloster Rommersdorf. (L.H.)

Scheda (Wickede)

Anna M. DRABEK, *Hermann von Scheda, Opusculum de conversione sua*. Ein Beitrag zur jüdisch-christlichen Auseinandersetzung im Mittelalter. In der Zeitschrift *Kairos*, N.F. Jg. 21, 1979, S. 221-235. (L.H.)

Schillingskapellen (Swisttal)

Hans J. DOMSTA, *Geschichte der Fürsten von Merode im Mittelalter*, Band II, Düren 1981, berichtet S. 74 von der Schenkung einer Erbmemorie gegen Ende des 15. Jahrhunderts durch Gerhard Scheiffart von Merode an das Kloster Schillingskapellen, wo seine Tochter Helene Ordensfrau war. (L.H.)

Schlägl

Onze ijverige konfrater Dr. Isfried H. PICHLER, bibliothecaris te Schlägl, publiceerde in de reeks *Schlägler Schriften*, als nr. 7 weerom een rijk geïllustreerd boek over zijn abdij, betiteld: *Schlägl in Dichtung und Literatur, Anhang: Geschichte der Stiftsbrauerei Schlägl (1472 bis 1954)*, Linz (Oberösterreichischer Landesverlag) 1981, in-8°, 336 blz.

Dezelfde konfrater schreef ook een overzicht van de culturele activiteiten van zijn abdij gedurende het jaar 1978: *Stift Schlägl. Bibliothek*, in het *Jahrbuch des Oberösterreichischen Musealvereines. Gesellschaft für Landeskunde*, 1979, 124, II, blz. 149-150. Dit overzicht werd tevens vermeld in *Scriptorium*, 1981, XXXV, nr. 1, blz. 72, nr. 424. (W.M.G.)

Steinfeld (Kall)

Anlässlich der Renovierung der Steinfelder Orgel (vgl. Anal. Praem. LVII, 1981, S. 148f) erschien 1981 im Salvator Verlag Steinfeld eine 80 Seiten umfassende Schrift *Die Orgel der Basilika Steinfeld*, hrsg. v. H.P. GÖTTGENS, mit Beiträgen über die Geschichte der Orgel, über die kirchenmusikalische Tradition im Kloster und über die jüngste Restaurierung der Steinfelder Orgel. Es handelt sich um die größte, noch erhaltene rheinische Denkmalorgel. Das dreimanualige Werk wurde von

Balthasar König aus Münstereifel im Jahre 1727 vollendet und war das Musterbeispiel der rheinischen Barockorgeln in den großen Kirchen von Köln, Bonn und Düsseldorf. (L.H.)

Hans J. DOMSTA, *Geschichte der Fürsten von Merode im Mittelalter*, Band II, Düren 1981, berichtet S. 138 und 362 über den Hof der Herren von Steinfeld in Gheverde bei Hochkirchen (Nörvenich) in den Jahren 1429, 1443 und 1477, ebenso S. 361 über Besitzungen in Sievernich bei Vettweiß im Jahre 1580. (L.H.)

Tongerlo

Prof. C. VAN DE WIEL, archivaris van het aartsbisdom Mechelen publiceert in *Augustiniana*, 1980, bl. 184-310: *Documenta augustiniana belgica (1254-1952)*. Op bl. 296 wordt aangegeven dat gezegd archief (nr. 50) een dokument bezit waardoor Adrianus Stalpaerts, abt van Tongerlo, op 6 november 1614, afstand doet van de kapel van Sint-Barbara te Diest, aan de Augustijnen. (J.B.V.)

Het artikel *Jan David Heemssen (1581-1644), Het Bestier der Landt-lieden (1624). De vertaling van een vijftiende-eeuws boek voor plattelands-pastoraal*, door A. KEERSMAEKERS in *Bijdragen tot de Geschiedenis*, 64e jg., afl. 3-4, 1981, bl. 167-191, geeft enkele belangrijke gegevens over de abdij van Tongerlo einde XVIde- begin XVIIde eeuw. Ten gevolge van de aanhechting van de abdij bij de bisschoppelijke zetel van het nieuw opgerichte diocees s'Hertogenbosch, was het klooster met ondergang bedreigd. Het moeizaam herstel, reeds begonnen onder Nicolaas Mutsaerts (1592-1608) werd krachtadig voortgezet door zijn opvolger Adrianus Stalpaerts (1608-1629), ijveraar voor religieuze studie en kunst. Daarom had Jan David Heemssen hem zijn werk: *Het Bestier der Landt-lieden* opgedragen. Er ging werkelijk een grote invloed uit van de abdij op pastoraal gebied: men denke maar aan de zogenaamde *witte linie* die Noord-Brabant behield voor het oude geloof.

Dat blijkt ook uit een merkwaardig *Pastorale* of *Manuale Pastorum* door Geeraerd Adriaens van Drunen, pastoor te Retie, waarvan het handschrift bewaard is gebleven in de abdij. Het is een uitvoerige handleiding voor het toedienen van de sacramenten, met een bijzondere aandacht voor de begeleiding van zieken en stervenden. En alhoewel de *instructies* genoteerd staan in het Latijn, wordt wat tot de *parochianen* wordt gezegd, in de volkstaal weergegeven. Er klinkt een warme menselijkheid op uit vele bladzijden. (G.S.)

Hans J. DOMSTA, *Geschichte der Fürsten von Merode im Mittelalter*, Band II, Düren 1981. Durch Vermittlung des Abtes Anton von Tongerlo wurde am 2. Okt. 1525 eine Vereinbarung über die Herrschaft Perwez südöstlich von Tienen ausgehandelt (S. 322). Mehrere Angaben über Besitz-, Zehnt- und Patronatsrechte des Konvents von Tongerlo in Olen

und Westerlo finden sich auf den Seiten 381-389. Am 9. Juli 1497 bestimmte Johann VII. von Merode, daß ein Kleinod im Gewicht von 2 Mark Silber als Geschenk für den Abt von Tongerlo angefertigt werde, damit dieser für seine Seele bete (S. 533). (L.H.)

Tussenbeke (Serskamp)

Het Rijksarchief Gent verwierf in 1980 één katern en één stuk (verkoopakten en pacht van 1779-1785) betreffende dit klooster uit privé bezit. Zie inventaris nr. 68, Tussenbeke, onder nrs 5 en 6. Aldus het *Jaarverslag 1980* van het Algemeen Rijksarchief en Rijksarchief in de Provinciën, Brussel, 1981, blz. 84. (W.M.G.)

Ursberg

In zijn artikel *Die Gründung des Prämonstratenserstifts Ursberg. Zur Klosterpolitik der Augsburger Bischöfe im beginnenden 12. Jahrhundert*, verschenen in het *Zeitschrift für Bayerische Landesgeschichte*, 1980, XLIII, blz. 575-587, wijst Wolfgang PETERS op de afhankelijkheid van de oorkonde van bisschop Herman van Augsburg van 16 februari 1130 ten overstaan van de oorkonde van 1123 van Adelbert van Mainz voor Ilbenstadt. In een nieuwe uitgave (blz. 585-587) wordt deze afhankelijkheid trouwens aangeduid. Ursberg zou vanuit Ilbenstadt zijn bevolkt (blz. 577). De bepalingen van de oorkonde van bisschop Herman geven aan Ursberg een meer dan gebruikelijke vrijheid. Volgens de auteur was het de bedoeling van de bisschop van Augsburg dat Ursberg geen beroep meer zou doen op de pauselijke bescherming. (W.M.G.)

Wadgassen

In zijn artikel *Springiersbach und die Anfänge des Prämonstratenserstifts Wadgassen*, verschenen in het *Jahrbuch für westdeutsche Landesgeschichte*, 1981, VII, blz. 1-15, stelt de auteur, Wolfgang PETERS, dat Wadgassen niet vanaf de stichting tot de premonstratenzerorde heeft behoord (zie vooral blz. 3). Hij bestudeerde bovendien grondig de stichtingsoorkonde van 1135, waarvan hij de ontleningen aanwijst en een nieuwe uitgave brengt (blz. 13-15). (W.M.G.)

Wenau (Langerwehe)

Hans J. DOMSTA, *Geschichte der Fürsten von Merode im Mittelalter*, Band I, Düren 1974, en Band II, Düren 1981, mit zahlreichen Angaben über eine Altardotierung, über Einkünfte, über Memorienstiftungen und über Familienmitglieder der Merode, die im Kloster Wenau lebten oder diesem nahestanden (vgl. dazu den Index im Band II, S. 769). (L.H.)

Windberg

Zur Festschrift für N. Backmund *Secundum regulam vivere*, hrsg. v. G. Melville, Windberg 1978, schrieb Prof. Dr. Kaspar ELM von der Freien

Universität Berlin eine beachtenswerte Rezension in der *Zeitschrift für Historische Forschung*, 8. Band, Berlin (West) 1981, S. 86f. (L.H.)

Wirberg

Karl Friedrich EULER, *Die Anfänge des Klosters Wirberg*, Verlag M.-G. Schmitz, Gießen 1980, 52 Seiten. Der Verfasser versucht, die Gründungsgeschichte aufgrund der bekannten Quellen neu zu erhellen. Gesichert ist, daß Wirberg schon vor dem 30. Nov. 1149 als Stift existierte und daß ein Teil seiner Dotierung auf Kosten von Ilbenstadt erfolgte. Wo Euler weitergehende Aussagen wagt, begibt er sich auf das Gebiet von Vermutungen. Positiv zu werten ist die Zusammenstellung der Quellen und Literatur zur Gründungsgeschichte. Zur Beurteilung siehe die Rezension von Hermann LANGKABEL in *Nassauische Annalen*, Bd. 92, Wiesbaden 1981, S. 311. (L.H.)

Huic Chronico collaborationem praestiterunt: N.B. (N. Backmund, Windberg); E.B. (E. Bonnet, Frigolet); E.F.D. (E. Docx, Oosterlo-Geel); A.L.G. (A.L. Gabriel, Notre-Dame); J.G. (J. Guilliams, Grimbergen); L.H. (L. Horstkötter, Hamborn); F.P. (F. Petit, Mondaye); G.S. (G. Slechten, Averbode); J.B.V. (J.B. Valvekens, Averbode); H.v.B. (H. van Bavel, Berne); A. v.d.H. (A. van den Hurk, Berne); W.M.G. (W.M. Grauwen, Meise).

BIBLIOTHECA ANALECTORUM PRAEMONSTRATIENSII

1. Pl. LEFÈVRE, *La liturgie de Prémontré. Histoire, Formulaire, Chant et Cérémonial*. 1957. xvii + 181 pp. Pr.: 150 F.
 2. Dr. W. TRENZ, *Die Prämonstratenser-Abtei Wadgassen zur Zeit der französischen Herrschaft von 1766 bis zur Auflösung im Jahre 1792*. 1961; 226 pp. Non iam venialis prostat.
 3. M.A. GEORGEL, *L'abbaye d'Etival*. 1962; xvi + 204 pp. Non iam venialis prostat.
 4. Dr. Fr. W. SAAL, *Die Abtei Knechtsteden im 17. Jahrhundert*. 1962. vi + 172 pp. Pr.: 145 F.
 5. E. DELCAMBRE, *Servais de Lairuelz et la Réforme des Prémontrés*. 1964. liv-239 pp. Pr.: 230 F.
 6. B. VANMAELE, *L'Eglise Pudentielle de Rome*. 1966. 189 pp. Pr.: 200 F.
 7. G. WYMANS, *L'abbaye de Saint-Feuillien du Roelx, en Hainaut (1125-1300)*. 203 pp. 1967. Pr.: 240 F.
 8. N. WEYNS, *Sacramentarium Praemonstratense*. 1968. xxiii + 310 pp. Pr.: 475 F.
 9. P. AL, Leonhard Goffiné, *O. Praem (1684-1719): Sein Leben, seine Zeit und seine Schriften*. 1969. 148 pp. Pr.: 220 F.
 10. N. BACKMUND, *Die mittelalterlichen Geschichtsschreiber der Prämonstratenserordens*. 1972. xvi + 357 pp. Pr.: 550 F.
 11. N. WEYNS, *Antiphonale Missarum Praemonstratense*. 1973. xx + 187 pp. Pr.: 400 F.
 12. Pl. LEFÈVRE — W. GRAUWEN, *Les Statuts de Prémontré au XIIe siècle. Introduction — Textes — Tables*. 1978. xxix + 76 pp. Pr.: 450 F.
 13. U. LEINSLE, *Vivianus von Prémontré. Ein Gegner in der Lehre von der Freiheit*. 1979. xxviii + 195 + 397 pp. Pr.: 750 F.
 14. G.M. VAN DER VELDEN, *Het Memoriaal van abt Jan Moors. 16 november 1634 — 23 juli 1637. Ingeleid en met voetnoten voorzien door G.M. VAN DER VELDEN*. 1980. 312 pp. 1250 F.
- A. VAN DER HURK, *Analecta Praemonstratensia. Tabulae generales*. I (1925) - XLIII (1967). Pr.: 215 F.

Separata ex Analectis Prämonstratensibus:

- SANTIFALLER L., *Nikolaus Liebental und seine Chronik der Aebte des Breslauer St. Vinzenz-Stiftes*. 1950. (202 pp.). Pr.: 120 F.
- LEFÈVRE Pl. - VERVAECK, *A propos des reliques du chef de S. Elisabeth de Thuringe*. 1932. (56 pp.). Pr.: 25 F.
- LEFÈVRE Pl., *Gommaire Crets, Prêlat d'Averbode, Abbé général de l'ordre de Prémontré. Avec Avant-propos de Mgr Calmels, Abbé général O.Praem.* x + 66 pp. Pr.: 40 F.
- VAN DEN OUDENRIJN M., *Miracula quaedam et collationes fratris Wichmanni, O.Praem. quondam canonici, inter Mysticos Germaniae O.P. aetate antiquissimi*. 1930. (53 pp.). Pr.: 25 F.
- SANTERAMO S., *L'Abbadia Premonstratense di S. Samuele in Barletta*. 1957. (22 pp.). Pr.: 10 F.
- VALVEKENS E., *Le Chapitre Général et les Statuts Prémontrés de 1505*. 1938. (46 pp.). Pr.: 20 F; *Acta et Documenta Ioannis de Pruetis, Abbatis Praemonstratensis († 1596)*. 1954-1958. (293 pp.). Pr.: 200 F; *Le cardinal Pisani, abbé commendataire de Prémontré (1535-1561)*. (100 pp.). Pr.: 80 F; *Documents prémontrés du XVIIe siècle*. (97 pp.). Pr.: 75 F; *Réponse à François Perrucelli*. 1943. (51 pp.). Pr.: 50 F; *Les Chapitres Généraux de l'Abbé-Général Jean Despruets (1572-1596)*. (66 pp.). Pr.: 65 F.
- STEYNEN J., *Capitula Provincialia Circariae Brabantiae: 1620-1643*. 1941-1942. (69 pp.). Pr.: 35 F.
- SAAL Fr. W., *Das Dortmunder Katharinenkloster (Geschichte eines westfälischen Prämonstratenserinnen-Stiftes)*. 1963. (90 pp.). Pr.: 65 F.
- PAAS Th., *Beschlüsse der Kölner Provinzialkapitel für die Westfälische Zirkarie Ord. Praem. 1665-1717*. 1930. (88 pp.). Pr.: 50 f.
- Dr. DOLISTA K. - VALVEKENS J.B., *Acta et Decreta Capitulorum Generalium Ordinis Praemonstratensis*. Tomus II. (1501-1530). 1969-1973. 402 pp. Pr.: 300 F. Tomus III. (1531-1571). 1973-1978. 366 pp. Pr.: 350 F.
- O. MANNL, *Zur Literatur über den heiligen Norbert*. (12 pp.). Pr.: 25 F.
- Fr. PALLESCHI, *Ricerche su Adam Scot*. 1964-1965. (92 pp.). Pr.: 100 F.
- et:
- GOOVAERTS L., *Écrivains, Artistes et Savants de l'Ordre de Prémontré*. 4 volumina. Bruxelles, 1899-1914. Pr.: 1.200 F.